

**POSITION PAPER
FOR THE CONFERENCE
"ROMA AS INTEGRAL
PART OF SOCIETY
OF UKRAINE"**

**ПОЗИЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ
ДО КОНФЕРЕНЦІЇ
«РОМИ ЯК НЕВІД'ЄМНА
ЧАСТИНА СУСПІЛЬСТВА
УКРАЇНИ»**

**June/Червень
2023**

The paper was created by the Youth Agency for the Advocacy of Roma Culture "ARCA" in Ukraine, with advisory support of the Central Council of German Sinti and Roma.

Project founded by the Foundation Remembrance, Responsibility and Future (EVZ).

The following organisations supported the policy paper:

- 1) Roma Women's Fund "Chirikli";
 - 2) International public organization of Roma "Ketane", Roma Council of Ukraine";
 - 3) Charitable Foundation "New Generation";
 - 4) Transcarpathian Regional Charitable Fund "Blago";
 - 5) Public organization Kharkiv National Cultural Society Romain;
 - 6) MGO "Romano Than" TCPC;
 - 7) Association of Roma women "Voice of Romni";
 - 8) NGO "Roma Human Rights Center";
 - 9) Transcarpathian Regional Roma association "Romani Cherchen";
 - 10) Public spiritual and educational organization "CHACHIMO";
 - 11) Cherkask region public organization "ROMANI ROTA".
-

Позиційний документ був створений "Молодіжною агенцією з адвокації ромської культури "АРКА" в Україні, за консультативною підтримкою "Центральної Ради Німецьких Сінті та Ромів".

Проект фінансований фондом "Пам'ять, відповідальність і майбутнє" (EVZ).

Цей аналітичний документ підтримали наступні організації:

- 1) Ромський жіночий фонд "Чіріклі";
- 2) Міжнародна громадська організація ромів "Кетане", Ромська Рада України";
- 3) Благодійний фонд "Нове покоління";
- 4) Закарпатський обласний благодійний фонд "Благо";
- 5) Громадська організація Харківське національно культурне товариство Ромен;
- 6) МГО "ТЦПК "Романо Тхан";
- 7) Об'єднання ромських жінок "Голос Ромні";
- 8) ГО "Правозахисний ромський центр";
- 9) Закарпатське Обласне Ромське Об'єднання "РОМАНИ ЧЕРХЕНЬ" ("РОМСЬКА ЗІРКА");
- 10) Громадська духовно-просвітницька організація "ЧАЧИМО";
- 11) Черкаська обласна громадська організація "РОМАНИ РОТА".

**POSITION PAPER
FOR THE CONFERENCE
"ROMA AS INTEGRAL
PART OF SOCIETY
OF UKRAINE"**

INTRODUCTION

The full-scale invasion of Russian Federation shifted the focus of Ukraine on defending the country. Nevertheless, the authorities of Ukraine are closely working with the international community on the recovery of the country, but also on the promotion and protection of minorities in Ukraine.

Representatives of the Roma community appreciate the efforts of the Government of Ukraine with regard to promoting equality, inclusion and participation of communities. Meanwhile, the Roma representatives are advocating for an improved consideration of their community in general mainstream policies, but also for advanced policies targeting Roma, e.g. the Roma Strategy.

It is of particular importance to promote a positive narrative about Roma, and embrace them as an integral part of Ukraine. First steps have been set in this regard, but in a country fighting back an aggressor and in times when negative stories spread fast via social media, it is of utmost importance that politics and society consider vulnerable minorities such as Roma an integral part of the country.

Roma consider themselves an integral part of Ukraine which is demonstrated by the large number of Roma fighting in the Ukrainian Armed Forces and by other activities of Roma in Ukraine supporting the fight against the aggressor. The conference and this policy paper also contribute to advancing Ukraine and to defying Russian propaganda about Ukraine.

INTRODUCTION

This policy paper has been prepared for the International Conference “Recognition of Roma an Integral Part of Society of Ukraine” taking place on 14 June 2023 in Berlin. It has been developed by several Roma civil society organisations from Ukraine under the lead of ARCA “Youth Agency for Advocacy of Roma Culture”.

The main purposes of the paper are to inform about the position of Roma civil society on all relevant issues concerning Roma in Ukraine, to provide recommendations and to offer cooperation to the authorities of Ukraine and to the International Community in advancing systemic and sustainable policies.

The paper considered current political processes in Ukraine such as the development of the Concept of the State Targeted National and Cultural Program “Unity in Diversity” for the period up to 2034 or the Recovery Plan of Ukraine. In addition, the prospects of Ukraine’s accession to the European Union and the European Union Strategic Framework for Roma on Equality, Integration and Participation 2020-2030 inspired the document.

General Recommendations to the Authorities of Ukraine

- Policies in all relevant fields and at all levels should take into account the rights and interests of Roma. They shall go beyond promoting social inclusion and recognise the need to combat antigypsyism, the root cause of social exclusion and discrimination in all relevant policies.
- Policies shall facilitate the participation of Roma in decision-making processes and structures.
- Authorities shall conduct a needs assessment in close cooperation with Roma civil society, taking into account the situation caused by the full-scale invasion of Russian Federation, in order to substantially inform developments of respective evidence-based policies.
- Promote a positive narrative about Roma and embrace them as an integral part of Ukraine.

Mainstream Policies of Ukraine

- The rights and interests of Ukrainian Roma shall be reflected in the Recovery Plan for Ukraine. The proposed objectives shall go beyond cultural affirmation of Roma and address all relevant policy fields. It shall also include the access to (personal) documents for all Roma, promoting participation of Roma, measures in economy and education, in housing and infrastructure development, measures to combat antigypsyism within hate speech and measures for IDPs and refugees. The envisaged measures shall be agreed upon with Roma activists and experts, have specific deadlines and indicators of achievement, and be harmonised with the provisions of the Roma Strategy 2030.
- The “Law on National Minorities (Communities) of Ukraine” shall be fully aligned with European Union law and the recommendations of the Venice Commission. The Law shall also fully reflect the provisions of the European Charter for Regional or Minority Languages.
- The envisaged “Concept of the State Targeted National and Cultural Program “Unity in Diversity” for the period up to 2034” aimed at implementing the new Law on National Minorities (Communities), shall fully reflect the needs of the Roma community in Ukraine.

SUMMARY OF RECOMMENDATIONS

- National anti-discrimination policies and laws shall ensure effective protection of the rights of Roma, and fight antigypsyism. Further training programs on combatting and preventing antigypsyism, human and minority rights and anti-discrimination for law enforcement agencies and other public services at central, regional and local as well as for other organisations and institutions should be in place.
- All relevant sectoral laws (e.g., in education, employment, housing and infrastructure development) shall take into account the situation of Roma.
- Authorities have to ensure that the policies and programs for IDPs and returnees pay specific attention to Roma IDPs and returning Roma refugees.
- All relevant sectoral laws (e.g., in education, employment, housing and infrastructure development) shall take into account the situation of Roma.
- Authorities have to ensure that the policies and programs for IDPs and returnees pay specific attention to Roma IDPs and returning Roma refugees.
- Relevant authorities involved in reconstruction shall take into account the lack of documents to prove ownership and possible rejection from non-Roma to include Roma into housing schemes as obstacles when planning and implementing their respective activities.

SUMMARY OF RECOMMENDATIONS

- All relevant programs in the framework of Ukraine's accession to the European Union shall address the situation of Roma too.

Roma-Specific Policies of Ukraine

- The Roma Strategy 2030 shall be revised and adjusted in line with the requirements of EU legislation and with the European Union Roma Strategic Framework on Equality, Inclusion and Participation for 2020-2030.
- The Roma Strategy shall reflect good practices of other European countries in implementing similar policies.
- The Roma Strategy shall be harmonised with the respective mainstream policies.
- Cooperation between Roma communities and authorities at all levels shall be supported and fostered. Roma mediators could play a crucial role and their position shall be further strengthened, and the network of mediators extended.
- Particular attention shall be paid to Roma women and children, Roma with disabilities, elderly Roma, Holocaust survivors and members of the LGBT+ community.
- In order to implement the new Roma Strategy 2030, realistic Action Plans shall be developed in close cooperation with representatives of the Roma.

SUMMARY OF RECOMMENDATIONS

- For the war-time period, the authorities shall consider a specific Action Plan for the Wartime Period, taking into account the current circumstances of the country and the challenges for many Roma.
- The Government of Ukraine shall allocate funding and actively look for financial contributions from the international community.
- The relevant state institutions shall be adequately staffed and equipped to pursue the implementation of the policies in cooperation with the Roma civil society. They shall thereby make use of good practices from other countries.

Recommendations to the International Community

- The international community shall support the efforts to promote a positive narrative about Roma and appreciate the contribution of Roma to the defence of Ukraine.
- The International community shall support the Government of Ukraine and provide technical and financial assistance for Roma-related policies and measures.
- The international community shall support the Roma civil society and provide technical and financial assistance.
- Countries supporting the implementation of the Recovery Plan for Ukraine shall ensure that the rights and interests of Ukrainian Roma are fully considered.

SUMMARY OF RECOMMENDATIONS

- All relevant programs in the framework of Ukraine' accession process to the European Union shall address the situation of Roma too.
- International organisations involved in reconstruction shall take into account the lack of documents to prove ownership and possible rejection from non-Roma to include Roma into housing schemes as obstacles when planning and implementing their respective activities.
- The relevant programs for IDP and returnees shall pay specific attention to Roma IDPs.
- Host countries of Roma refugees from Ukraine shall develop assistance programmes for Roma refugees, offer language and training courses and ensure school attendance of children.

This brief overview of the situation now and prior to the large-scale invasion of the Russian Federation shall also inform policy-making and decision-makers, but cannot replace the need for a comprehensive needs assessment.

General

According to unofficial estimates, the number of Roma in Ukraine is between 200,000 and 400,000, in contrast to the official 2001 census, which put the number of Roma in Ukraine at 47,587.

The Roma community in Ukraine is very heterogeneous. Life in a particular area depends on the history of the particular territory/region, and the relationship between the majority population and the minority, the language used in the area, and urban or rural conditions. Local conditions and situations also influence the human rights issues faced by Roma in a particular area or region.

The situation after the start of the full-scale invasion

The full-scale invasion of the Russian Federation on 24 February 2022 has also had a major impact on Roma in Ukraine, just like any other people. However, their vulnerability may mean that they, like other vulnerable groups, could suffer more from the effects of war.

However, the aggressive war and extermination war of the Russian Federation has also led to the fact that most Roma feel obliged to defend Ukraine and support the fight against the Russian Federation. Many fight for their homeland, Ukraine. According to Roma organisations, many Roma have volunteered and are fighting against the Russian aggressors.

Many Roma from the relatively peaceful western regions of Ukraine are fighting on the front lines in eastern Ukraine. Roma also support the fight against the aggressors in many other ways. For example, the Roma-run NGO “Chirikli” distributes humanitarian aid, especially daily hot meals to people in need, both Roma and non-Roma, e.g. in Kharkiv, Odesa or other cities.

This strong support to Ukraine has to be appreciated in particular in light of widespread antigypsyism, discrimination and social exclusion in the past.

This phenomenon of unconditional support to Ukraine also could be found among other minorities in Ukraine. Russian aggression has led to the unification of minorities with the Ukrainian majority, not to a split in society.

This process should be further strengthened and we must ensure its sustainability for the post-war period. Overall, society doesn't receive sufficient information about the contribution of Roma in defending the country against the Russian aggression, despite some public positive statements of authorities and institutions such as the Ministry of Defence, or positive media reports. Further work is needed to promote a more positive narrative about Roma and to fully embrace them as an integral part of Ukraine.

However, threats and obstacles for the Roma still remain. Some representatives of radical right-wing groups which also have joined the Ukrainian Armed Forces and have therefore some public support and access to public platforms spread anti-Roma rhetoric and hate speech.

Unfortunately, since February 2022, violent attacks on Roma took place, especially in western Ukraine, which should be investigated by the relevant authorities. Other Roma experienced discrimination during evacuations, when settling at new locations as IDPs or while trying to flee the country.

Many systemic problems Roma faced in Ukraine prior to the large-scale invasion, (see below) have been exacerbated first by Covid-19 and then by the war with Russian Federation.

The problem of lack of documents has become more acute. In addition to the usual problems with identity documents, there are now obstacles to receiving compensation for damaged housing and assistance in its restoration due to the absence of documents confirming ownership.

Education of Roma children became an even greater challenge, since first due to Covid-19 and now due to the war many children cannot participate in schooling, e.g., since many are excluded from online participation due to the lack of technical devices or appropriate housing which would allow for home-schooling. Interventions are necessary to avoid losing a whole generation without proper education.

A large number of Roma became internally displaced persons and refugees who require special attention. According to the study "The Situation of Roma Displaced Persons in Wartime", the vast majority of Roma have an IDP status and receive social benefits. Most often, they receive monthly targeted assistance to displaced persons. In addition, Roma IDPs need additional assistance in the form of money, food, clothing and footwear, search for housing, medicines and personal hygiene products, as well as legal advice and support in the preparation of documents.

The lack of documents and possible rejection from non-Roma to include in housing schemes are obstacles which have to be taken into account by national and international organisations involved in reconstruction.

Among Roma IDPs, for only 34% of households, the permanent job of one of the members is a source of income, and in general, it is the main source for only 27%. On the other hand, 65% name social assistance and payments from the state (except for pensions) as one of the sources, and 47% call it the main source.

Situation of Roma prior to the full-scale invasion of the Russian Federation

Roma in Ukraine face the same problems as all Roma in Europe. Widespread antigypsyism has led in the years prior to the full-scale invasion to several acts of violence, primarily from right-wing extremists against Roma. The responsible authorities didn't always investigate and prosecute these crimes with due consistency.

In the western regions of Ukraine, there were several right-wing extremists' racist attacks on Roma, particularly in 2018 and 2019. On 23 June 2018, a group of men armed with knives stormed a Roma tent camp. They attacked the people and murdered David Popp, a 24-year-old man, and wounded four other people, including a ten-year-old boy. In this case, according to the ERRC, the police responded appropriately and eight people were arrested.

Overall, centuries of antigypsyism have led to discrimination and social exclusion. A large proportion of Roma are unemployed, many remain without vocational training, the living conditions of many are very poor, and discrimination in education, health care and labour market is commonplace.

At a forum in May 2021, Liudmyla Denisova, the then Ukrainian Parliament's Commissioner for Human Rights, summarised discrimination against Roma in Ukraine as follows:

1. Inability to obtain transfer measures, including support for people with low income (especially those who do not have IDs).
2. Inhibited access to health services
3. Neglect of the specific needs of children in the school system, especially since many children do not know Ukrainian or the Ukrainian alphabet when they start school.
4. Discrimination on the labour market due to their ethnicity
5. Insufficient information from the authorities about their rights as Ukrainian citizens

A fundamental problem is that many Roma still do not have all the necessary documents (i.e. birth certificates and IDs), which creates various obstacles from enrolling in schools to fleeing the country after the aggression of Russian Federation started.

Many Roma live in segregated districts or neighbourhoods. Often, these neighbourhoods are characterised by substandard houses and lack of basic infrastructure. Often residents do not have property rights and can be evicted at any time.

Many Roma children do not attend school. Overall, Roma have a lower enrolment and a lower attainment rate in education. Since the early 2000s, there has been a significant decline in the level of education.

In many cases the lack of documents prevented children from attending schools. Children are often sent to special schools or special classes for children with disabilities, or to segregated classes for Roma only, where their curriculum is usually poorer.

An example of segregation took place at the end of April 2022. The city administration of Uzhhorod in western Ukraine was convicted by a court of second instance. A Romani woman had filed a complaint against the fact that her child was forced to attend a segregated school only with other Roma children, which had poorer equipment and taught fewer courses. The mother filed a complaint against the segregation because she wanted the best possible education for her child. The court has ruled in her favour in the second instance.

As a consequence of poorer education opportunities, many Roma are unqualified and unemployed. They are often engaged in seasonal or grey market jobs.

On the other hand, there are many successful Roma with good education and professions who do not hide their identity either. There are elected Roma city councillors, lawyers, musicians, craftsmen etc.

Current government policy

The main document that defines the state policy of Ukraine in the field of ensuring the rights and interests of Roma is the Roma Strategy (adopted in July 2021), which is designed to last until 2030 (Roma Strategy 2030). It identifies the following strategic directions:

- 1) statistical information and data,
- 2) employment and recruitment,
- 3) social protection,
- 4) legal protection and combating discrimination,
- 5) access to quality education,
- 6) access to healthcare services,
- 7) improvement of housing and living conditions quality,
- 8) Roma culture, history, art, language.

In fact, the process of its implementation has not begun, in particular because of the full-scale invasion of Russian Federation. Thus, on 19 April 2022, the Interagency Working Group on Coordination of the Roma Strategy 2030 was established, but no meetings have been held so far. And the Action Plan for the implementation of the Roma Strategy 2030 has not yet been adopted.

At the same time, the Roma Strategy 2030 is one of the basic policy documents to be implemented within the framework of the Recovery Plan of Ukraine, in particular in the areas of Human Rights and Culture and Information Policy.

Pursuant to the European Commission's requirements for Ukraine to join the European Union, the Verkhovna Rada adopted the Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine" on 13 December 2022, which comes into force on 01 July 2023.

This Law is in line with Ukraine's international legal obligations in the area of European integration, but the law should make more extensive use of recommendations of the Venice Commission, e.g., with regard to participation of minorities.

Another component of meeting the requirements of the European Commission was the Concept of the State Targeted National and Cultural Program "Unity in Diversity" approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in April 2023. It is expected to facilitate the implementation of the Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine" and the introduction of effective Action Plans for the implementation of the Roma Strategy 2030.

Also, the Recovery Plan of Ukraine opens up opportunities to address specifically the needs of Roma and to include them in proposed programs and activities. The proposed goals and activities are highly appreciated, but overall have to go beyond cultural affirmation and development.

Explicitly the chapter “Ethnic Affairs and Religion” refers to Roma and other communities and includes amongst others important goals such as “Citizens of Ukraine, regardless of religious or ethnic identity, are recognized and felt an integral part of Ukrainian society” or “To form unifying narratives and practices that promote the practical implementation of the principle of unity in diversity in post-war conditions”. However, the fight against antigypsyism, the specific form of racism towards Roma as a precondition of achieving these goals has to be strengthened more in this context.

Obviously, all of these documents and strategies should be synchronised and, most importantly, implemented, including through the development of local action plans, the involvement of Roma communities in their development and implementation, and the availability of funding.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The issue of ensuring the rights of Roma in Ukraine should become one of the priorities of Ukraine's state policy. A comprehensive assessment of the needs of the Roma community is urgently needed, taking into account the negative consequences of the large-scale invasion of the Russian Federation in February 2022.

Based on the results of the information collected, it is necessary not only to immediately organise humanitarian assistance to Ukrainian Roma but also to include Roma in all relevant mainstream policies and to modify the current Strategy to bring it in line with the requirements of the European Union and to urgently develop an Action Plan for the implementation of the Roma Strategy for the war-time period

Depending on the outcome of the needs assessment, we can assume that urgent issues such as better access to education, assistance to IDPs, or access to documents have to be dealt as a priority. This Action Plan should be developed with the widest possible involvement of representatives of the Roma minority, as well as Roma and pro-Roma experts and activists.

The next step should be the development of regional plans, taking into account the specifics of individual regions with compact Roma populations, in particular in Zakarpattia, Odesa, Kyiv, Dnipro, Kharkiv, Cherkasy, and Poltava regions. At the same time, it is necessary to ensure that the regional and local authorities receive technical and financial assistance from the central level and that comprehensive monitoring will take place. Therefore, the central budget has to allocate sufficient financial resources.

However, Ukraine needs technical and financial assistance from the European Union and individual countries. This assistance which should cover a wide range of issues should be extended to the government and the authorities in general, but also to civil society.

Recommendations

General Recommendations to the Authorities of Ukraine

- Policies in all relevant policy fields and at all levels should take into account the rights and interests of Roma and go beyond promoting social inclusion and recognise the need to combat antigypsyism, the root cause of social exclusion and discrimination in all relevant policies.
- Policies should facilitate the participation of Roma in decision-making processes and structures.
- Authorities should conduct in close cooperation with Roma civil society a needs assessment, taking into account the situation due to the full-scale invasion of Russian Federation, in order to substantially inform developments of respective evidence-based policies.
- The Government should promote a positive narrative about Roma and embrace them as an integral part of Ukraine. In this context it is important to conduct a public awareness and information campaign, informing the wider public on the contribution of Roma in the defence of the country and to fight antigypsyism in general

- In order to achieve better participation and to monitor the implementation of policies, the authorities should look in different good practices from other countries but should consider the creation of a system of Roma advisers at the local, regional and national level.

Mainstream Policies of Ukraine

- The rights and interests of Ukrainian Roma should be reflected in the Recovery Plan for Ukraine. The proposed objectives should go beyond the cultural affirmation of Roma and address all relevant policy fields. It should also include access to (personal) documents for all Roma, promoting participation of Roma, measures in economy and education, in housing and infrastructure development, measures to combat antigypsyism within hate speech and measures for IDP and refugees. The envisaged measures should be agreed upon with Roma activists and experts, have specific deadlines and indicators of achievement, and be harmonised with the provisions of the Roma Strategy 2030.
- The “Law On National Minorities (Communities) of Ukraine” should be brought in full compliance with European Union law and requirements and the recommendations of the Venice Commission. The Law should also fully reflect the provisions of the European Charter for Regional or Minority Languages.
- The envisaged “Concept of the State Targeted National and Cultural Program “Unity in Diversity” for the period up to 2034” which should implement the new Law on National Minorities (Communities), should fully reflect the needs of the Roma community in Ukraine.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

- National anti-discrimination policies and laws should recognise antigypsyism as a specific form of racism.
- National anti-discrimination policies and laws should ensure the effective protection of the rights of Roma. It should be followed by training programs on combatting and preventing antigypsyism, human and minority rights and anti-discrimination for law enforcement agencies and other public services at central, regional and local as well as for other organisations and institutions.
- Laws and policies against hate speech have to recognise antigypsyism as a specific form of racism.
- All relevant sectoral laws (e.g., in education, employment, housing and infrastructure development) should take into account the situation of Roma.
- Labour market policies, including vocational training should make full use of the potential of young Roma and invest in their training.
- Education policies have to remedy the non-participation of many Roma in schooling due to Covid-19 and the full-scale invasion of Russian Federation. A sophisticated system, including measures proven to be successful such as scholarships, mentors, teaching assistants or learning centres, but also the provision of devices and materials should be developed.
- Education policy should pay particular attention to supporting Roma girls and women in their pursuit of education.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

- Roma should be represented in textbooks and their history in and contribution to Ukraine should be subject in the lessons.
- Roma youth should be promoted as the future representatives of their community in Ukraine and their inclusion in relevant structures should be ensured.
- Self-organisations of Roma should receive support from the authorities.
- Authorities at all levels and civil society should implement initiatives aimed at preserving and developing the cultural heritage of the Roma community in order to strengthen the cultural identity of the community and their respect in society
- Authorities have to ensure that the policies and programs for IDP and returnees pay specific attention to Roma IDPs and returning Roma refugees.
- Relevant authorities involved in reconstruction should take into account the lack of documents to prove ownership and possible rejection from non-Roma to include Roma in housing schemes as obstacles when planning and implementing their respective activities.
- All relevant programs in the framework of the accession of Ukraine to the European Union should address the situation of Roma too.

Roma-Specific Policies of Ukraine

- The Roma Strategy 2030 should be revised and updated to be fully in line with the requirements of EU legislation and with the European Union Roma Strategic Framework on Equality, Inclusion and Participation for 2020-2030.
- The Roma Strategy should be based on a strong commitment to fight antigypsyism and to promote participation of Roma.
- The Roma Strategy should reflect good practices of other European countries in implementing similar policies.
- The Roma Strategy should be harmonised with the respective mainstream policies.
- Cooperation between Roma communities and authorities at all levels should be supported and fostered. Roma mediators could play a crucial role and their position should be further strengthened and the network of mediators extended.
- Legal assistance programs for Roma should be supported.
- Best practices (e.g. mobile groups for document recovery or support for Roma lawyers and promotion of access to justice) should be turned into nation-wide programs.

- Relevant authorities involved in reconstruction should take into account the lack of documents to prove ownership and possible rejection from non-Roma to include Roma in housing schemes as obstacles when planning and implementing their respective activities.
- All relevant programmes in the framework of the accession of Ukraine to the European Union should address the situation of Roma too.

Roma-Specific Policies of Ukraine

- The Roma Strategy 2030 should be revised and updated to be fully in line with the requirements of EU legislation and with the European Union Roma Strategic Framework on Equality, Inclusion and Participation for 2020-2030.
- The Roma Strategy should be based on a strong commitment to fight antigypsyism and to promote participation of Roma.
- The Roma Strategy should reflect good practices of other European countries in implementing similar policies.
- The Roma Strategy should be harmonised with the respective mainstream policies.
- Cooperation between Roma communities and authorities at all levels should be supported and fostered. Roma mediators could play a crucial role and their position should be further strengthened and the network of mediators extended.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

- Legal assistance programs for Roma should be supported.
- Best practices (e.g. mobile groups for document recovery or support for Roma lawyers and promotion of access to justice) should be turned into nation-wide programs.
- Particular attention should be paid to Roma women and children, Roma with disabilities, elderly Roma, Holocaust survivors and members of the LGBT+ community.
- In order to implement the new Roma Strategy 2030, realistic Action Plans should be developed in close cooperation with representatives of the Roma.
- For the war-time period, the authorities should consider a specific Action Plan for the Wartime Period, taking into account the specific circumstances of the country and the specific challenges for many Roma.
- The Government of Ukraine should allocate funding and actively look for financial contributions from the international community.
- The relevant state institutions should be adequately staffed and equipped to pursue in cooperation with the Roma civil society the implementation of the policies. They should thereby make use of good practices from other countries.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

- Roma civil society organisations should play a meaningful role in decision-making processes at the state and local levels, in particular, in matters directly related to the community and the implementation of the Roma Strategy.
- The Roma Strategy should envisage the activation and involvement of Roma civil society organisations in decision-making, as well as the development of such organisations and their support. Both the authorities and civil society should regularly monitor the implementation of the Strategy.

Recommendations to the International Community

- The international community should support the efforts to promote a positive narrative about Roma and appreciate the contribution of Roma to the defense of Ukraine.
- The International community should support the Government of Ukraine and provide technical and financial assistance for Roma-related policies and measures.
- The international community should support the Roma civil society and provide technical and financial assistance.
- Countries supporting the implementation of the Recovery Plan for Ukraine should ensure that the rights and interests of Ukrainian Roma are fully considered.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

- All relevant programs in the framework of the accession process of Ukraine to the European Union should address the situation of Roma too.
- International organisations involved in reconstruction should take into account the lack of documents to prove ownership and possible rejection from non-Roma to include Roma in housing schemes as obstacles when planning and implementing their respective activities.
- The relevant programs for IDPs and returnees should pay specific attention to Roma IDPs.
- Host countries of Roma refugees from Ukraine should develop assistance programs for Roma refugees, offer language and training courses and ensure school attendance of children.
- Humanitarian organisations and volunteer groups should fully adhere to a rights-based approach in their work.
- Humanitarian organisations and volunteer groups should provide regular training for their members on non-discrimination and the specifics of working with the Roma community. Codes of conduct of these organisations and groups should include the condemnation of any form of expression of antigypsyism.

**ПОЗИЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ
ДО КОНФЕРЕНЦІЇ
«РОМИ ЯК НЕВІД'ЄМНА
ЧАСТИНА СУСПІЛЬСТВА
УКРАЇНИ»**

Попри повномасштабне вторгнення Російської Федерації та зосередженість на захисті країни, влада України тісно співпрацює з міжнародною спільнотою над відновленням країни, а також над підтримкою та захистом громад в Україні, які представляють меншини.

Високо оцінюючи зусилля Уряду України щодо сприяння рівності, інклюзії та участі громад, представники та представниці ромської громади виступають за покращення врахування інтересів ромів у загальній політиці, а також за просування спеціальної політики, спрямованої на ромів, наприклад, Ромської стратегії.

Особливо важливо просувати позитивний наратив про ромів і сприймати їх як невіддільну частину України. Перші кроки в цьому напрямку вже зроблені, але в країні, яка бореться з агресором, і в часи, коли негативні історії швидко поширюються через соціальні мережі, вкрай важливо, щоб політика і суспільство цінували вразливі меншини, такі як роми, як невіддільну частину країни.

Роми вважають себе невіддільною частиною України, про що свідчить велика кількість ромів, які воюють у Збройних силах України, а також інші види діяльності ромів в Україні, які підтримують боротьбу з агресором.

Ця аналітична записка була підготовлена для Міжнародної конференції «Роми як невід’ємна частина суспільства України» 14 червня 2023 року в Берліні. Вона була розроблена спільними зусиллями кількох ромських громадських організацій з України під керівництвом «Молодіжної агенції з адвокації ромської культури „АРКА“».

Її основна мета — інформувати про позицію ромського громадянського суспільства з усіх актуальних питань, що стосуються ромів в Україні, надавати рекомендації та пропонувати співпрацю владі України та міжнародній спільноті у просуванні системної та сталої політики. Конференцію та цей аналітичний документ слід також розглядати як подальший внесок у підтримку України та протистояння російській пропаганді про Україну.

Документ був підготовлений з урахуванням поточних політичних процесів в Україні, таких як розробка Концепції Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року або Плану відновлення України. Крім того, на створення документа вплинули перспективи процесу вступу України до Європейського Союзу та Ромський стратегічний рамковий документ Європейського Союзу для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки.

Загальні рекомендації органам влади України

- Політика в усіх відповідних сферах і на всіх рівнях повинна враховувати права та інтереси ромів і виходити за рамки сприяння соціальній інклюзії, а також визнавати необхідність боротьби з антиджипсізмом, першопричиною соціальної ізоляції та дискримінації в усіх відповідних політиках.
- Політика повинна сприяти участі ромів у процесах прийняття рішень та структурах.
- Влада повинна провести оцінку потреб у тісній співпраці з ромським громадянським суспільством, беручи до уваги ситуацію, що склалася внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації, щоб суттєво вплинути на розробку відповідної доказової політики.
- Сприяти створенню позитивного наративу про ромів та сприймати їх як невіддільну частину України.

Основні політики України

- Права та інтереси українських ромів мають бути відображені в Плані відновлення України. Запропоновані цілі повинні виходити за рамки культурного самоствердження ромів і стосуватися всіх відповідних сфер політики. Вони також повинні включати доступ до (особистих) документів для всіх ромів, сприяння участі ромів, заходи в економіці та освіті, житловому будівництві та розвитку інфраструктури, заходи для боротьби з антиджипсізмом в рамках мови ворожнечі, а також заходи для ВПО та біженців. Передбачені заходи мають бути узгоджені з ромськими активістами та експертами, мати конкретні терміни та індикатори досягнення, а також бути узгодженими з положеннями Ромської стратегії 2030.
- Закон «Про національні меншини (спільноти) України» має бути приведений у повну відповідність до законодавства та вимог Європейського Союзу, а також рекомендацій Венеційської комісії. Закон також повинен повністю відображати положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.
- Запланована «Концепція Державної цільової національно-культурної програми „Єдність у розмаїтті“ на період до 2034 року», яка має впроваджувати новий Закон «Про національні меншини (спільноти)», має повною мірою відображати потреби ромської громади в Україні.

- Національна антидискримінаційна політика та законодавство повинні забезпечити ефективний захист прав ромів, боротьбу з антиджипсізмом. Їх слід доповнити навчальними програмами з питань боротьби та запобігання антиджипсізму, прав людини й меншин та антидискримінації для правоохоронних органів та інших державних служб на центральному, регіональному та місцевому рівнях, а також для інших організацій та установ.
- Усі відповідні галузеві закони (наприклад, у сфері освіти, зайнятості, житлового будівництва та розвитку інфраструктури) повинні враховувати становище ромів.
- Влада повинна забезпечити, щоб у політиці та програмах для ВПО та репатріантів особлива увага приділялася ромським ВПО та ромським біженцям, які повертаються в Україну.
- Відповідні органи влади, що займаються відбудовою, повинні враховувати відсутність документів, що підтверджують право власності, та можливу відмову неромів включати ромів до житлових програм як перешкоди при плануванні та здійсненні відповідних заходів.
- Всі відповідні програми в рамках вступу України до Європейського Союзу повинні враховувати ситуацію ромської громади.

Політика щодо ромів в Україні

- Стратегія щодо ромів до 2030 року має бути переглянута та оновлена, щоб повністю відповідати вимогам законодавства Європейського Союзу та Ромському стратегічному рамковому документу Європейського Союзу для рівності, інклюзії та участі на 2020-2030 роки.
- Ромська стратегія повинна відображати передовий досвід інших європейських країн у впровадженні подібної політики.
- Ромська стратегія повинна бути узгоджена з відповідними основними політиками.
- Слід підтримувати та розвивати співпрацю між ромськими громадами та органами влади на всіх рівнях. Ромські медіатори (посередники) можуть відігравати вирішальну роль, і їхню позицію слід і надалі зміцнювати, а мережу -розширювати.
- Особливу увагу слід приділити ромським жінкам і дітям, ромам з інвалідністю, літнім ромам, тим, хто пережив Голокост, і членам ЛГБТ+ спільноти.
- Для реалізації нової Ромської стратегії до 2030 року необхідно розробити реалістичні плани дій у тісній співпраці з представниками та представницями ромської громади.

- На період воєнного часу органи влади повинні розглянути спеціальний План дій на період воєнного часу, враховуючи конкретні обставини в країні та специфічні проблеми, з якими стикаються багато ромів.
- Уряд України повинен виділити фінансування та активно шукати фінансові внески від міжнародної спільноти.
- Відповідні державні установи повинні бути належним чином укомплектовані та оснащені, щоб реалізовувати політику у співпраці з ромським громадянським суспільством. Таким чином, вони повинні використовувати передовий досвід інших країн.

Рекомендації міжнародній спільноті

- Міжнародна спільнота має підтримати зусилля з просування позитивного наративу про ромів та оцінити внесок ромів у захист України.
- Міжнародна спільнота має підтримати Уряд України та надати технічну та фінансову допомогу для реалізації політики й заходів, пов'язаних з ромами.
- Міжнародна спільнота повинна підтримувати ромське громадянське суспільство і надавати йому технічну та фінансову допомогу.
- Країни, які підтримують реалізацію Плану відновлення України, повинні забезпечити повне врахування прав та інтересів українських ромів.

- Усі відповідні програми в рамках процесу вступу України до Європейського Союзу повинні враховувати ситуацію з ромами.
- Міжнародні організації, що займаються відбудовою, повинні враховувати відсутність документів, що підтверджують право власності, та можливу відмову з боку неромів включати ромів до житлових програм як перешкоди при плануванні та реалізації своєї діяльності.
- Відповідні програми для ВПО та репатріантів повинні приділяти особливу увагу ромським ВПО.
- Країни, що приймають ромських біженців з України, повинні розробити програми допомоги ромським біженцям, запропонувати мовні та навчальні курси, а також забезпечити відвідування дітьми шкіл.

Цей короткий огляд ситуації, що склалася зараз і до широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, також має слугувати інформаційною базою для прийняття політичних рішень та для осіб, які приймають рішення, але не може замінити необхідність проведення всебічної оцінки потреб.

Загальна ситуація

За неофіційними оцінками, кількість ромів в Україні становить від 200 000 до 400 000 осіб, що суттєво відрізняється від офіційного перепису 2001 року, за яким кількість ромів в Україні становила 47 587 осіб.

Ромська громада в Україні дуже неоднорідна. Життя в конкретній місцевості залежить від історії конкретної території/регіону та відносин між більшістю населення і меншиною, від мови, що використовується в регіоні, а також міських чи сільських умов. Місцеві умови та ситуації також впливають на питання прав людини, з якими стикаються роми в конкретній місцевості чи регіоні.

Ситуація після початку повномасштабного вторгнення

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року також мало значний вплив на ромів в Україні, як і на будь-який інший народ. Однак їхня вразливість може означати, що вони, як і інші вразливі групи, можуть більше постраждати від наслідків війни.

Однак агресія Російської Федерації та її загарбницькі дії призвели до того, що більшість ромів відчують себе зобов'язаними захищати Україну та підтримувати боротьбу з Російською Федерацією. Багато хто воює за свою батьківщину, Україну. За даними ромських організацій, багато ромів пішли добровольцями та воюють проти російських агресорів. Навіть із заходу України, де ще не було бойових дій, багато ромів воюють на передовій на сході України. Роми також підтримують боротьбу з агресором багатьма іншими способами. Наприклад, ромська громадська організація «Чіріклі» роздає гуманітарну допомогу, зокрема, щоденні гарячі обіди тим, хто цього потребує — як ромам, так і людям інших національностей, наприклад, у Харкові, Одесі та інших містах.

Цю рішучу підтримку України слід цінувати, зокрема, у світлі широко поширеного антиджипсізму з дискримінацією та соціальною ізоляцією в минулому.

Цей феномен беззастережної підтримки України також спостерігається серед інших меншин в Україні. Таким чином, російська агресивна війна призвела до об'єднання меншин з більшістю населення, а не до розколу суспільства.

Цей процес слід і надалі укріплювати та забезпечувати його сталість у повоєнний період. Загалом, суспільство не отримує достатньо інформації про внесок ромів у захист країни від російської агресії, попри деякі публічні позитивні заяви органів влади та офіційних установ, таких як Міністерство оборони України, або позитивні сюжети у ЗМІ.

Можна було б зробити ще більше для просування більш позитивного наративу про ромів і повного сприйняття їх як невіддільної частини України.

Однак загрози та перешкоди для ромів все ще залишаються. Деякі представники праворадикальних угруповань, які також увійшли до складу Збройних сил України і, таким чином, мають певну суспільну підтримку та доступ до публічних майданчиків, поширюють антиромську риторику та мову ворожнечі.

На жаль, з лютого 2022 року траплялися навіть насильницькі напади на ромів, особливо на заході України, які мають бути розслідувані відповідними органами. Інші роми зазнавали дискримінації під час евакуації, облаштування на новому місці як ВПО.

Багато системних проблем, з якими стикалися роми в Україні до повномасштабного вторгнення Росії (див. нижче), загострилися спочатку через Covid-19, а потім через повномасштабне вторгнення.

Загострилася проблема відсутності документів. Окрім звичайних проблем з документами, що посвідчують особу, тепер існують перешкоди для отримання компенсації за пошкоджене житло та допомоги у його відновленні через відсутність документів, що підтверджують право власності.

Отримання ромськими дітьми освіти стало ще більшим викликом, оскільки спочатку через Covid-19, а тепер через війну багато дітей не можуть брати участь у шкільному навчанні — зокрема багато хто не може навчатися онлайн через відсутність технічних пристроїв або відповідних житлових умов, які б дозволили навчатися вдома. Необхідно вжити заходів, щоб не втратити ціле покоління з належною освітою.

Велика кількість ромів стали внутрішньо переміщеними особами та біженцями, які потребують особливої уваги. За даними дослідження «Становище ромів-переселенців у воєнний час», більшість ромів мають статус ВПО та отримують соціальні виплати. Найчастіше вони отримують щомісячну адресну допомогу переміщеним особам. Крім того, роми-переселенці потребують додаткової допомоги у вигляді грошей, харчових продуктів, одягу та взуття, пошуку житла, медикаментів і засобів особистої гігієни, а також юридичних консультацій та підтримки в оформленні документів.

Відсутність документів і можлива відмова неромів включати ромів до житлових програм є перешкодами, які повинні враховувати національні та міжнародні організації, що беруть участь у відбудові.

Серед ромів-ВПО лише для 34% сімей постійна робота одного з членів є одним із джерел доходу, а загалом основним джерелом — лише для 27%. З іншого боку, 65% називають соціальну допомогу та виплати від держави (крім пенсій) одним із джерел, а 47% — основним джерелом.

Становище ромів до повномасштабного вторгнення Російської Федерації

Роми в Україні стикаються з тими ж проблемами, що і всі роми в Європі. Широко розповсюджений антиджипсизм призвів до кількох актів насильства в роки до повномасштабного вторгнення, насамперед з боку праворадикалів, налаштованих проти ромів, а відповідальні органи влади не завжди розслідували ці злочини з належною ретельністю.

На заході України сталося кілька расистських нападів на ромів з боку праворадикалів, зокрема у 2018 та 2019 роках. 23 червня 2018 року група чоловіків, озброєних ножами, увірвалася до наметового табору ромів, напала на людей і вбила 24-річного Давида Поппа та поранила ще чотирьох осіб, у тому числі десятирічного хлопчика. У цьому випадку, за даними Європейського центру захисту прав ромів, поліція відреагувала належним чином, і вісім осіб було заарештовано.

Загалом, багатовіковий антиджипсизм призвів до дискримінації та соціальної ізоляції. Значна частина ромів є безробітними, багато хто не має професійної освіти, умови життя багатьох з них дуже погані, а дискримінація в освіті, охороні здоров'я чи на ринку праці є звичним явищем.

На форумі в травні 2021 року тодішня Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова так схарактеризувала дискримінацію щодо ромів в Україні:

неможливість одержання соціальної допомоги, включаючи допомогу малозабезпеченим (особливо тих, хто не має документів);

- погіршення доступу до медичних послуг;

- нехтування специфічним становищем дітей у шкільній системі; особливо з огляду на те, що багато дітей не знають української мови або українського алфавіту, коли йдуть до школи;

- дискримінація на ринку праці через етнічну приналежність;

- недостатнє інформування владою про їхні права як громадян України.

Фундаментальною проблемою є те, що багато ромів досі не мають усіх необхідних документів (від свідоцтв про народження до паспортів), що створює перешкоди у багатьох аспектах — від вступу до школи до спроби покинути країну після початку російської агресії.

Багато ромів живуть у сегрегованих районах або кварталах. Часто ці райони характеризуються неякісними будинками, відсутністю базової інфраструктури або тим, що або майно, або будинки, або і те, і інше не легалізовані, а це означає, що мешканці не мають права власності і можуть бути виселені в будь-який час.

Багато ромських дітей не відвідують школу. Загалом роми мають нижчий рівень охоплення освітою та нижчий рівень успішності.

Вже з початку 2000-х років спостерігається значне зниження рівня освіти.

У багатьох випадках відсутність документів не дозволяла дітям відвідувати школи, тоді як інших відправляли до спеціальних шкіл або спеціальних класів для дітей з інвалідністю, або до сегрегованих класів тільки для ромів, де зазвичай викладається навчальна програма з меншою кількістю предметів.

В одному з таких випадків сегрегації наприкінці квітня 2022 року міська адміністрація Ужгорода на заході України була визнана винною судом другої інстанції. Ромська жінка подала скаргу на те, що її дитина була змушена відвідувати сегреговану школу разом з іншими ромськими дітьми, яка була гірше обладнана та в якій викладали менше предметів. Мати подала скаргу про сегрегацію, оскільки хотіла, щоб її дитина здобула найкращу освіту. Тепер суд ухвалив рішення на її користь у другій інстанції.

Внаслідок низької успішності в школах багато ромів не мають кваліфікації і є безробітними або зайняті на тимчасових роботах чи на тіньовому ринку.

З іншого боку, є багато успішних ромів з гарною освітою та професіями, які також не приховують свої ідентичності. Серед них є депутати міських рад, юристи, музиканти, фахівці ремісничих професій тощо.

Поточна державна політика

Основним документом, що визначає державну політику України у сфері забезпечення прав та інтересів ромів, є Ромська стратегія (прийнята у липні 2021 року), розрахована на період до 2030 року (Ромська стратегія 2030). Вона визначає наступні стратегічні напрями:

1) статистична інформація та дані, 2) зайнятість і працевлаштування, 3) соціальний захист, 4) правовий захист та протидія дискримінації, 5) доступ до якісної освіти, 6) доступ до медичних послуг, 7) покращення якості житла та умов проживання, 7) ромська культура, історія, мистецтво, мова.

Фактично процес її реалізації так і не розпочався, зокрема через повномасштабне вторгнення Російської Федерації. Так, 19 квітня 2022 року було створено Міжвідомчу робочу групу з координації виконання Ромської стратегії 2030, але жодного засідання досі не відбулося. А План заходів з реалізації Ромської стратегії до 2030 року досі не прийнятий.

Водночас Ромська стратегія 2030 є одним із базових програмних документів, які мають бути реалізовані в рамках Плану відновлення України, зокрема у сферах прав людини та культурно-інформаційної політики.

На виконання вимог Європейської Комісії для вступу України до Європейського Союзу Верховна Рада 13 грудня 2022 року ухвалила Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», який набирає чинності з 1 липня 2023 року.

Цей Закон відповідає міжнародним правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, але в ньому слід ширше використовувати рекомендації Венеціанської комісії, наприклад, щодо участі меншин.

Ще однією складовою виконання вимог Європейської Комісії стала Концепція Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті», схвалена Кабінетом Міністрів України у квітні 2023 року. Очікується, що вона сприятиме впровадженню Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» та впровадженню ефективного Плану заходів з реалізації Ромської стратегії до 2030 року.

Крім того, План відновлення України відкриває можливості для задоволення конкретних потреб ромів і включення їх у запропоновані програми та заходи. Запропоновані цілі та заходи високо оцінюються, але в цілому мають виходити за рамки захисту та розвитку культури.

Розділ «Національні питання та релігія» безпосередньо посилається на ромів та інші громади та включає, серед інших, такі важливі цілі, як «Громадяни України, незалежно від релігійної чи етнічної ідентичності, визнаються та почуваються невід'ємною частиною українського суспільства» або «Сформувати об'єднавчі наративи та практики, що сприяють практичному втіленню принципу єдності у розмаїтті в умовах війни». Однак у цьому контексті слід посилити боротьбу з антиджипсізмом, специфічною формою расизму стосовно осіб ромської народності, як передумову досягнення цих цілей.

Очевидно, що всі ці документи та стратегії мають бути синхронізовані і, головне, реалізовані, в тому числі через розробку місцевих планів дій, залучення ромських громад до їхньої розробки та реалізації, а також для цього потрібно забезпечити необхідне фінансування.

Висновки

Питання забезпечення прав ромів в Україні має стати одним із пріоритетів державної політики України. Вкрай необхідна комплексна оцінка потреб ромської громади з урахуванням негативних наслідків повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну в лютому 2022 року.

За результатами зібраної інформації необхідно не лише негайно організувати гуманітарну допомогу українським ромам, але й включити ромів у всі відповідні основні політики, а також внести зміни до чинної Стратегії з метою приведення її у відповідність до вимог Європейського Союзу та терміново розробити План дій з упровадження Ромської стратегії на період воєнного часу. Залежно від результатів оцінки потреб, можна припустити, що такі нагальні питання, як покращення доступу до освіти, допомога ВПО або доступ до документів, мають вирішуватися першочергово. Цей План дій має бути розроблений із якомога ширшим залученням представників і представниць ромської національної меншини, а також ромських і проромських експертів / експерток та активістів / активісток.

Наступним кроком має стати розробка регіональних планів з урахуванням специфіки окремих регіонів компактного проживання ромів, зокрема в Закарпатській, Одеській, Київській, Дніпропетровській, Харківській, Черкаській та Полтавській областях. Водночас необхідно забезпечити, щоб регіональні та місцеві органи влади отримували технічну та фінансову допомогу з центрального рівня, а також щоб здійснювався всебічний моніторинг.

Для цього в центральному бюджеті необхідно виділити достатні фінансові ресурси.

Однак Україна потребує технічної та фінансової допомоги з боку Європейського Союзу та окремих країн. Ця допомога, яка має охоплювати широке коло питань, повинна поширюватися як на уряд та органи влади в цілому, так і на громадянське суспільство.

Рекомендації

Загальні рекомендації органам влади України

- Політика в усіх відповідних сферах і на всіх рівнях повинна враховувати права та інтереси ромів і виходити за рамки сприяння соціальной інтеграції, а також визнавати необхідність боротьби з антиджипсизмом — першопричиною соціальной ізоляції та дискримінації — у всіх відповідних політиках.
- Політика повинна сприяти участі ромів у процесах та структурах прийняття рішень.
- Влада повинна провести оцінку потреб у тісній співпраці з ромським громадянським суспільством, беручи до уваги ситуацію, що склалася внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, щоб суттєво вплинути на розробку відповідної конструктивної політики.

- Уряд повинен просувати позитивний наратив про ромів і сприймати їх як невіддільну частину України. У цьому контексті важливо провести інформаційно-просвітницьку кампанію, інформуючи широку громадськість про внесок ромів у захист країни та про боротьбу з антиджипсізмом загалом.
- Для того, щоб досягти ширшого залучення та контролювати впровадження політики, владі слід звернути увагу на різні передові практики інших країн, а також розглянути можливість створення системи ромських радників на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Основні політики України

- Права та інтереси українських ромів мають бути відображені в Плані відновлення України. Запропоновані цілі повинні виходити за рамки захисту ромської культури та стосуватися всіх відповідних сфер політики. Вони також повинні включати доступ до (особистих) документів для всіх ромів, сприяння участі ромів, заходи в економіці та освіті, житловому будівництві та розвитку інфраструктури, заходи для боротьби з антиджипсізмом в контексті мови ворожнечі, а також заходи для ВПО та біженців. Передбачені заходи мають бути узгоджені з ромськими активістами та експертами, мати конкретні терміни та індикатори досягнення, а також бути узгодженими з положеннями Ромської стратегії 2030.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Закон «Про національні меншини (спільноти) України» має бути приведений у повну відповідність до законодавства та вимог Європейського Союзу, а також рекомендацій Венеціанської комісії. Закон також повинен повністю відобразити положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.
- Запланована «Концепція Державної цільової національно-культурної програми „Єдність у розмаїтті“ на період до 2034 року», яка має впровадити новий Закон «Про національні меншини (спільноти)», повинна повною мірою відобразити потреби ромської громади в Україні.
- Національна антидискримінаційна політика та закони повинні визнавати антиджипсизм особливою формою расизму.
- Національна антидискримінаційна політика та законодавство повинні забезпечувати ефективний захист прав ромів. За цим мають слідувати навчальні програми з протидії та запобігання антиджипсизму, прав людини і меншин та антидискримінації для правоохоронних органів та інших державних служб на центральному, регіональному та місцевому рівнях, а також для інших організацій та установ.
- Закони та політика, спрямовані на подолання мови ворожнечі повинні визнавати антиджипсизм особливою формою расизму.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Усі відповідні галузеві закони (наприклад, у сфері освіти, зайнятості, житлового будівництва та розвитку інфраструктури) повинні враховувати становище ромів.
- Політика на ринку праці, включаючи професійно-технічну освіту, повинна повною мірою використовувати потенціал молодих ромів та інвестувати в їхнє навчання.
- Освітня політика має розв'язати проблему відсутності доступу багатьох ромів до шкільного навчання через Covid-19 та повномасштабне вторгнення Російської Федерації. Необхідно розробити комплексну систему, що включає заходи, які довели свою ефективність, такі як стипендії, наставники, асистенти вчителів або навчальні центри, а також забезпечення пристроями та матеріалами.
- Освітня політика повинна приділяти особливу увагу на підтримку ромських дівчат і жінок у їхньому прагненні здобути освіту.
- Роми мають бути представлені в підручниках, а їхня історія та внесок в Україну мають бути предметом вивчення на уроках.
- Необхідно сприяти розвитку ромської молоді як майбутніх представників і представниць своєї громади в Україні та забезпечити її включення у відповідні структури.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Самоорганізації ромів повинні отримувати підтримку з боку влади.
- Влада на всіх рівнях та громадянське суспільство повинні спільно реалізовувати ініціативи, спрямовані на збереження та розвиток культурної спадщини ромської громади з метою зміцнення культурної ідентичності громади та її поваги у суспільстві
- Влада повинна забезпечити, щоб у політиці та програмах для ВПО та репатріантів особлива увага приділялася ромським ВПО та ромським біженцям, які повертаються в Україну.
- Відповідні органи влади, що займаються відбудовою, повинні враховувати відсутність документів, що підтверджують право власності, та можливу відмову неромів включати ромів до житлових програм як перешкоди при плануванні та здійсненні відповідних заходів.
- Усі відповідні програми в рамках вступу України до Європейського Союзу повинні враховувати також і ситуацію ромів.

Політика щодо ромів в Україні

- Ромська стратегія до 2030 року має бути переглянута та оновлена, щоб повністю відповідати вимогам законодавства ЄС та Стратегічним рамкам Європейського Союзу з питань рівності, інтеграції та участі ромів на 2020-2030 роки.
- Ромська стратегія повинна ґрунтуватися на рішучій боротьбі з антидзипсізмом і сприяти участі ромів у суспільному житті.
- Ромська стратегія повинна відображати передовий досвід інших європейських країн у впровадженні подібної політики.
- Ромська стратегія повинна бути узгоджена з відповідними основними політиками.
- Слід підтримувати і розвивати співпрацю між ромськими громадами та органами влади на всіх рівнях. Ромські посередники можуть відігравати вирішальну роль, і їхню позицію слід і надалі зміцнювати, а мережу посередників розширювати.
- Слід підтримувати програми правової допомоги ромам.
- Найкращі практики (наприклад, мобільні групи для відновлення документів або підтримка ромських адвокатів та сприяння доступу до правосуддя) мають бути перетворені на загальнонаціональні програми.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Особливу увагу слід приділити ромським жінкам і дітям, ромам з інвалідністю, літнім ромам, тим, хто пережив Голокост, і ромам з ЛГБТ+ спільноти.
- Для реалізації нової Ромської стратегії до 2030 року необхідно розробити реалістичні плани дій у тісній співпраці з представниками та представницями ромської громади.
- На період воєнного стану органи влади повинні розглянути спеціальний План дій на період воєнного стану, враховуючи конкретні обставини в країні та специфічні проблеми, з якими стикаються багато ромів.
- Уряд України повинен виділити фінансування та активно шукати фінансові внески від міжнародної спільноти.
- Відповідні державні установи повинні бути належним чином забезпечені кадрами та кваліфіковані, щоб реалізовувати політику у співпраці з ромським громадянським суспільством. Таким чином, вони повинні використовувати передовий досвід інших країн.
- Ромські громадські організації повинні відігравати значущу роль у процесах прийняття рішень на державному та місцевому рівнях, зокрема, у питаннях, що безпосередньо стосуються громади та реалізації Ромської стратегії.

- Ромська стратегія має передбачати активізацію та залучення ромських громадських організацій до процесу прийняття рішень, а також розвиток таких організацій та їхню підтримку. Як влада, так і громадянське суспільство повинні здійснювати регулярний моніторинг виконання Стратегії.

Рекомендації міжнародній спільноті

- Міжнародна спільнота має підтримати зусилля з просування позитивного нарративу про ромів та оцінити внесок ромів у захист України.
- Міжнародна спільнота має підтримати уряд України та надати технічну і фінансову допомогу для реалізації політики та заходів, пов'язаних з ромами.
- Міжнародна спільнота повинна підтримувати ромське громадянське суспільство і надавати технічну та фінансову допомогу.
- Країни, які підтримують реалізацію Плану відновлення України, повинні забезпечити повне врахування прав та інтересів українських ромів.
- Усі відповідні програми в рамках процесу вступу України до Європейського Союзу повинні враховувати ситуацію з ромами.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Міжнародні організації, що займаються відбудовою, повинні враховувати відсутність документів, що підтверджують право власності, та можливу відмову з боку неромів включати ромів до житлових програм як перешкоди при плануванні та реалізації своєї діяльності.
- Відповідні програми для ВПО та репатріантів повинні приділяти особливу увагу ромським ВПО.
- Країни, що приймають ромських біженців з України, повинні розробити програми допомоги ромським біженцям, запропонувати мовні та навчальні курси, а також забезпечити відвідування дітьми шкіл.
- Гуманітарні організації та волонтерські групи повинні повністю дотримуватися у своїй роботі підходу, що ґрунтується на правах людини.
- Гуманітарні організації та волонтерські групи повинні проводити регулярні тренінги для своїх членів з питань недискримінації та специфіки роботи з ромською громадою. Кодекс поведінки цих організацій та груп має включати засудження будь-яких форм прояву антиджипсізму.